

<https://doi.org/10.26565/2074-8922-2026-86-34>
УДК (UDC): 378.147

Н. О. БРЮХАНОВА¹, д-р пед. наук, професор,
завідувачка кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти
e-mail: brnat@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4262-4076>

О. О. ГАБРУК¹,
аспірант кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти
e-mail: gabruk@tutamail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9861-9462>

¹Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Мета. Метою статті є виявлення теоретичних аспектів вивчення проблематики самопізнання й саморозвитку педагога професійного навчання.

Методи. Методами дослідження були: контент-аналіз дефініцій ключових понять; типологізація явищ, що розглядаються; вивчення філософської, психологічної та педагогічної літератури.

Результати. Вивчення проблематики самопізнання й саморозвитку, надання психопедагогічної підтримки здобувачеві освіти на різних стадіях його розвитку зумовлює констатацію факту, що значна частка цієї роботи припадає на викладацький склад і конкретного педагога професійного навчання. Тільки педагог, який почав шлях систематичного самопізнання й саморозвитку та який активно здійснює самоосвіту, може ефективно допомагати іншим і створювати атмосферу, що сприяє культурі самовиховання. Особистість педагога професійного навчання досить різноманітна. Її ключовими компонентами є: педагогічна спрямованість особистості, професійна активність, педагогічні здібності, професійні знання й уміння, педагогічне мислення й уява, професійна самосвідомість. Сприятливі комбінації особистих особливостей педагога визначають високий рівень його професійної компетентності. Вони забезпечують успішність виконання педагогічної діяльності та професіоналізм педагогічної комунікації, що забезпечує досягнення високих результатів у педагогічній дії. Сьогодні існує досить велика кількість досліджень, згідно з якими педагоги умовно розподілені на кілька типів у залежності від співвідношення рівня самоприйняття особи та тенденції до самовдосконалення. Найчастіше за цією підставою диференціюють 4 типи педагогів: 1) самореалізований; 2) самостійний; 3) самостверджуваний; 4) конфліктно-суперечливий.

Висновки. Для ефективності процесів професійного саморозкриття й саморозвитку педагогам потрібні всебічна підтримка та допомога з боку керівництва закладу професійної освіти, що має здійснюватися шляхом створення певних умов: 1) взаємодія з педагогом на основі створення зони вільного вибору; 2) переадресація педагогові управлінських повноважень і розширення його функцій; 3) навчання педагогів самоорганізації в інтересах особистісного розвитку; 4) залучення педагогів до діяльності із самоорганізації на основі їх досвіду та індивідуальних можливостей.

Перспективою подальших досліджень вбачається вивчення інформаційно-освітнього середовища та технології, що сприяють ефективному професійному саморозвитку педагога професійного навчання.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: саморозвиток, педагог професійного навчання, типи педагогів, умови саморозкриття й саморозвитку.

Як цитувати: Брюханова Н. О., Габрук О. О. Теоретичні аспекти саморозвитку особистості педагога професійного навчання. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2026. Вип. 86. С. 434-446. <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2026-86-34>

In cites: Briukhanova N. O., Gabruk O. O. (2026). Theoretical aspects of self-development of a vocational teacher's personality. *Problems of Engineering Pedagogic Education*, (86), 434-446. <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2026-86-34> (in Ukrainian)

© Брюханова Н. О., Габрук О. О., 2026

[Creative Commons Attribution 4.0 International \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми в загальному вигляді

Потреби сучасного суспільства, що динамічно розбудовується, вимагають серйозної оптимізації професійно-педагогічної діяльності, основною метою якої є формування людини, громадянина та професіонала, інтегрованого в національну й світову культури. Усе це вимагає вивчення потенціалу саморозвитку особистості педагога професійного навчання. Крім того, істотні трансформації українського суспільства висувують на передній план завдання формування такої особистості, яка здатна брати активну участь у сучасних соціальних процесах, а також реалізовувати свій творчий і професійний потенціали. У цьому зв'язку особливо цінується готовність до постійного вдосконалення власних можливостей через самоосвіту й саморозвиток.

Сьогодні суспільство не може задовольнятися готовністю особистості тільки до виконавської діяльності. У сучасному суспільстві виникає необхідність орієнтувати кожного випускника закладу професійної освіти на прийняття відповідальності за майбутнє країни й майбутні покоління. Це детермінує необхідність професійного саморозвитку особистості майбутнього педагога професійного навчання. Відповідно, його готовність до саморозвитку та самовдосконалення сьогодні є провідними напрямками досліджень сучасної теорії й практики професійної освіти.

Здобуття освіти у вищій школі докорінно позначається на світоглядній і життєвій позиції майбутнього професіонала. Тому в стінах професійно-педагогічного ЗВО необхідно формувати інтерес до наукових і педагогічних знань. При цьому також повинна формуватися готовність до постійного їх відновлення та здатність приводити у відповідність власну педагогічну діяльність із рівнем розвитку педагогічної науки. Таким чином, актуальними є питання встановлення взаємозв'язку та взаємовпливу процесів формування й розвитку особистості, а також її готовності до перманентного підвищення рівня професійної підготовки й соціальної активності.

Вивчення різних психолого-

педагогічних теорій і концепцій сучасної освіти підтверджує затребуваність дослідження процесів саморозвитку й самовдосконалення особистості майбутнього педагога професійного навчання. Так, автори концепцій сучасної освіти вважають, що оволодіння способами й навичками саморозвитку особистості є складним і неоднозначним процесом, іноді суттєво розподілений у часі. У цьому процесі найважливішими умовами його перебігу є свідоме прагнення до рівноваги й гармонії людини й навколишнього світу, а також розуміння необхідності вдосконалення власної особистості, здатність ухвалювати соціально значущі рішення.

У сучасних умовах удосконалення державних стандартів освіти в Україні видозмінюється роль педагога, його освітні функції, а також трансформуються вимоги до його професійно-педагогічної компетентності. Це обумовлене тим, що в сучасному світі затребуваний педагог творчий, який уміє активувати свій особистісний потенціал у сучасній системі професійної освіти. Сьогодні, коли суттєво підвищуються вимоги до якості професійної освіти, змінюється також і методична робота з професійно-педагогічними кадрами. Ключовим завданням за цих умов для керівника закладу професійної освіти стає створення й реалізація нових, ефективних способів підвищення рівня кваліфікації педагогів.

Головною гарантією якості навчання й виховання здобувачів професійної освіти є професійна майстерність педагогів професійного навчання. Професійна майстерність стає особливо значущою в закладах професійної освіти, що працюють над формуванням особистості сучасного професіонала. Сьогодні в закладах професійної освіти напрацьовано значний досвід і форми методичної роботи. Однак вони є незмінними протягом кількох років, а інноваційні форми навчання й виховання впроваджуються досить рідко й неспішно.

Актуальні тренди в розвитку професійної освіти характеризуються таким значущим показником, як її якість, яка прямо залежить від рівня професійно-

педагогічної компетентності педагогів. Важливим фактором, що сприяє її підвищенню в закладі професійної освіти, є створення гнучкої системи професійної перепідготовки й підвищення кваліфікації педагогічних працівників в інтересах росту їхньої професійно-педагогічної компетентності. Творчий потенціал педагогів професійного навчання, підвищення їхнього професійного рівня та розвиток особистості – усе це сприяє становленню саме педагогічної компетентності, що є провідною складовою їхньої загальної компетентності.

Тому головним завданням керівника закладу професійної освіти є створення обстановки творчої взаємодії та співробітництва, а також сприятливого морально-психологічного клімату для всього колективу інженерно-педагогічних працівників. Це необхідно для творчої роботи колективу педагогів, яка забезпечує високий рівень навчально-виховної роботи зі здобувачами професійної освіти, а також формування творчої особистості майбутнього професіонала. Для реалізації відомого постулату, згідно з яким особистість педагога стає визначальним фактором формування особистості вихованців, педагог повинен бути професійно грамотним і креативним членом педколективу, який поділяє його погляди, ідеї, цінності й зберігає, а також розбудовує його традиції. Особливе значення завжди надавалося злагожденому й творчому педагогічному колективу. У той же час, якщо педагоги не являють собою творчий згуртований колектив, те навіть досвідчений і творчий педагог у такому колективі не зможе досягти значимих результатів у роботі зі здобувачами професійної освіти.

Кожному педагогові закладу професійної освіти, згідно з його здібностями й можливостям, необхідно

створити відповідну атмосферу для реалізації й подальшого підвищення його педагогічного потенціалу. Як відомо, педагогічна творчість виникає винятково при наявності професійно значущої мотивації. Тому під час роботи з педколективом необхідно постійно мотивувати педагогів на підвищення своєї професійної кваліфікації. У цій ситуації керівникові закладу професійної освіти необхідно виявляти креативний потенціал кожного педагога в інтересах його найбільш повного розкриття з подальшим застосуванням у професійно-педагогічній діяльності.

Проведене вивчення теорії саморозвитку особистості педагога професійного навчання вказує на ряд *протирич* між:

- необхідністю в підготовці здатного до творчої професійної діяльності педагога й відсутністю відпрацьованої технології професійного саморозвитку його особистості;

- потребою організувати ефективні процеси самопізнання, самовизначення та саморозвитку в стінах закладу професійної освіти й домінуванням консервативної системи роботи в цьому напрямку;

- затребуваністю знання методологічних підходів, факторів і способів, що впливають на саморозвиток, і недостатньою науковою розробленістю теоретичних основ, що сприяють ефективному саморозвитку.

Виділені протириччя дозволяють сформулювати проблему, яка полягає в невідповідності між актуальною потребою в постійному саморозвитку педагога професійного навчання й недостатньою науковою розробленістю теоретичних основ, реалізація яких на практиці забезпечить ефективність цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематику саморозвитку особистості педагога вивчали українські та зарубіжні вчені. Так, різні її аспекти досліджували:

- теоретичні проблеми саморозвитку особистості Карпенко О. [6], Остапчук В. [6], Тимошук Г.В. [11], Фрицюк В.А. [12];

- етапи професійного саморозвитку

особистості Волошенко М. [3];

- професійне самовдосконалення, самовизначення та самоефективність педагога Антонова О. [1], Abu-Tineh A.M. [13], Alessandri G. [14], Barbaranelli C. [14], Caprara G.V. [14], Dinther M.V. [15], Dochy F. [15], Gerbino M. [14], Katane I. [18], Khalailah H.A. [13], Khasawneh S.A.

[13], Kola A.J. [17], Korna-Opincane E. [18], Marschall G. [21], Segers M.R. [15], Sunday O.S. [17], Vecchione M. [14];

– професійно-особистісний саморозвиток майбутнього педагога Білозерська С. [2], Заболоцька С. І. [10], Заміщак М.І. [10], Козолуп М.С. [7], Мирончук Н.М. [8], Олійник І.В. [9], Савчин М. В. [10], Agipova G. [16], Karimova N. [16], Korthagen F. [19],

Lunenberg M. [19], Zwart R. [19];

– готовність педагога професійного навчання до професійного саморозвитку та інформаційно-освітнє середовище як провідний чинник їхнього професійного розвитку Габрук О.О. [4, 5], Marinič P. [20].

Надалі, у своїх міркуваннях і висновках, будемо спиратися на зазначені вище дослідження.

Мета статті

Метою статті є виявлення теоретичних аспектів вивчення проблематики самопізнання й саморозвитку педагога професійного навчання, включаючи базові поняття цих процесів та

їхні дефініції, а також типологію розподілу педагогів у залежності від співвідношення рівня самоприйняття та тенденції до самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу

Сучасні соціальні потреби орієнтовані на наявність висококомпетентних й ініціативних фахівців, які володіють здатністю постійно вдосконалювати себе й свою професійну діяльність. Це означає, що вони, вирішуючи професійні завдання, мають розвинене сприйняття останніх інновацій у професії, мають високу соціо професійну рухливість, здатні до швидкого відновлення й збільшення обсягу професійних знань, підвищення своєї майстерності й готові до новаторської діяльності.

Вивчення теоретичних і практичних аспектів професійної освіти демонструє, що в цей час проблематика безперервного саморозвитку людини досить успішно вивчається вітчизняною й зарубіжною педагогікою та психологією. У самому центрі такого саморозвитку перебуває процес самоосвіти, що забезпечує як здобуття нових знань, так і формування самостійності, яка є професійно важливою якістю особистості професіонала.

На підставі такого підходу відбулося істотне посилення інтересу до тематики формування професійної індивідуальності педагога. При цьому в якості важливого завдання підготовки майбутніх педагогів позначається формування їхньої готовності до саморозвитку та самоосвіти, що вимагає цілеспрямованого творчого підходу. Рушійною силою формування такої готовності є протиріччя між рівнем розвитку людини та її активним пізнавальним інтересом. При цьому чинним

стимулом саморозвитку майбутнього педагога є перегляд ставлення до себе та своєї діяльності, а також потреба піти від традиційної рутини шляхом творчої трансформації. Таким чином, потреба активно задовольняти пізнавальний інтерес стає двигуном самоосвітньої діяльності, спрямованої на досягнення нових особистісних цілей. При такому розвитку подій структура мотивації майбутнього педагога ускладнюється й удосконалюється, сприяючи розвитку індивідуальності.

Бажання здобути нові знання та соціальний статус, а також інтелектуально просунути у своєму розвитку забезпечує майбутньому педагогові концентрацію пізнавальних і організаційних дій. Цей симбіоз, зафіксований як знання, може бути згодом перенесений на будь-яку дію, що забезпечує розв'язання нового, актуального для особистості завдання. Це означає готовність на новому рівні акумулювати свої дії, що, у свою чергу, дозволяє зафіксувати особистісні зміни в інтелектуальному розвитку. Видозмінюється також і потребностно-мотиваційна сфера особистості майбутнього педагога, де в якості провідного показника виступає моральний аспект успішності його навчання.

Виділяючи в структурі особистості майбутнього педагога такий компонент, як «готовність», можна охарактеризувати його як стан особистості, що сприяє активній пізнавальній діяльності за межами

стандартних вимог підготовки. Іншими словами, можна ототожнити перехід від стандартного навчання до саморозвитку з таким станом особистості, як готовність. Такий перехід забезпечує зростання ступеня автономії майбутнього педагога в пізнанні нового для себе.

Говорячи про підготовку педагогів професійного навчання, необхідно уточнити, що під професійним розвитком розуміється усвідомлена й цілеспрямована діяльність, орієнтована на максимально повну реалізацію себе в професії. Він також припускає присутність чітко поставлених цілей і наявність певних ідеалів, наповнених особистісним змістом. При такому розумінні професійний розвиток спирається на певний рівень критичного мислення, а також здатність і готовність до самовираження в інтересах самовдосконалення. Крім цього, професійний розвиток особистості базується на відповідній самооцінці, а також критичній оцінці власних особливостей і творчого потенціалу. Не можна не відзначити, що професійний розвиток особистості перебуває в найтіснішому взаємозв'язку з вихованням і самовихованням. Значущими компонентами останнього є самоконтроль і самоаналіз процесу професійного особистісного розвитку.

Аналізуючи згадані вище процеси, можна констатувати, що мета професійного саморозвитку педагога полягає в умінні надавати тим, яких навчають, наукові знання в такий спосіб, щоб зацікавити їх своїм навчальним предметом. При цьому основою цього процесу є спілкування зі здобувачами освіти. Відповідно, професійний розвиток особистості педагога повинен здійснюватися перманентно, тому що ключовою потребою мінливої дійсності є необхідність йти в ногу зі стрімко мінливими інформаційно-освітніми технологіями. Відповідно фактором, що визначає успіх у розвитку особистості педагога, є комунікативна компетентність. Вона припускає наявність у педагога грамотного й різноманітного усного мовлення, підтримуваного розвиненими навичками письмового мовлення. Тут дуже важливо розуміти, що будь-яке пояснення необхідно завжди закріплювати на папері,

пам'ятаючи при цьому, що мовлення усне та мовлення письмове іноді досить сильно відрізняються одне від одного.

Таким чином, готовність до професійної діяльності вкрай важлива для педагогів-початківців, особливо коли справа стосується їхніх взаємин і спілкування з колегами, здобувачами освіти, їхніми батьками, коли такт і дипломатичність особливо необхідні. Усе це вимагає звернути увагу на формування комунікативних здібностей майбутнього педагога, включаючи здатність встановлювати й зберігати контакт із партнером зі спілкування, залучаючи й утримуючи його увагу, зберігаючи спокій у спілкуванні тощо.

Високий рівень загальної освіти й фундаментальні професійні знання забезпечують необхідний комплекс умінь і навичок саморозвитку, а також дають можливість адаптуватися до будь-яких змін освітньої ситуації й навчати здобувачів освіти тільки сучасним знанням. Набір умінь і здібностей, необхідних для цього, визначити чітко досить важко, тому що він значною мірою визначається характером педагога, його вихованням і світоглядом. Здатність пригасити агресивні спалахи, спрямовані на себе, полягає в умінні викликати співпереживання в студентському середовищі. Дуже часто здобувачі освіти прихильно ставляться до одного педагога, у той час як інший їм не подобається. Небезпека такого стану справ полягає в тому, що ворожість до педагога може перетворитися у ворожість до навчального предмета, який він викладає, і, як результат, – в академічну неуспішність. Тут виникає питання педагогічної етики, яке полягає в тому, що маніпулювати почуттями інших людей (у нашому випадку – здобувачів освіти) є не зовсім етичним, через те, що це може суттєво травмувати їхню психіку. Із цього випливає, що педагог пріоритетно повинен виховувати в собі повагу до інших людей, їхніх емоцій і почуттів, а також розбудовувати власну емпатію.

При підготовці сучасних педагогів недостатньо уваги приділяється підтримці їх психічного здоров'я, що робить їх часом нестійкими до переважань, схильними до професійних захворювань, стресів і різного роду нездужань. Виходячи із цього,

формування навичок саморегуляції, підвищення витривалості й життєвої енергії, а також підняття загального емоційного тла сприяє зняттю психологічної напруженості й підвищенню стресостійкості педагога. Усі проблеми педагога зі здоров'ям не повинні впливати на освітній процес, оскільки для них педагог повинен бути зразком життєвих сил і енергії. Якщо ж педагог психічно не підготовлений до освітньої діяльності, то він не вміє знімати психічну напругу, розуміти стан здобувачів освіти, спілкуватися з колегами по роботі та батьками.

У базовому компоненті змісту загальної освіти, серед головних освітніх результатів особливо виділена особиста культура здобувача освіти. Вона фіксується в готовності й здатності до самопізнання, самооцінки, саморозвитку та розумінні змісту власного життя, а також в індивідуальній відповідальній поведінці. Вивчення проблематики самопізнання й саморозвитку, надання психопедагогічної підтримки здобувачеві освіти на різних стадіях його розвитку дозволяє констатувати той факт, що величезна частка цієї роботи припадає на викладацький склад взагалі і конкретного педагога професійного навчання зокрема. Тільки педагог професійного навчання, який почав шлях систематичного самопізнання й саморозвитку та який активно здійснює самоосвіту, може ефективно допомагати іншим і створювати атмосферу, що сприяє культурі самовиховання.

У сучасній науці прийнято вважати, що самопізнання є структурним компонентом самосвідомості. Під самопізнанням, як правило, розуміється процес виявлення, фіксації, аналізу й оцінки певних якостей або поведінкових особливостей у собі. У цьому процесі є певні цілі, спонукання, методи, засоби й результати. Спонукання для самопізнання є результатом відповідних потреб. Розрізняють цілі самопізнання як у широкому сенсі (розуміння себе в цілому та розуміння загальних життєвих цілей), так і у вузькому сенсі (цілі, які продиктовані життям і певними ситуаціями). Методами самопізнання, як правило, є: спостереження за собою, аналіз своєї особистості та поведінки, порівняння результатів аналізу з

певними еталонами, розуміння протиріч своєї особистості, моделювання власної особистості. Засобами самопізнання є: здобуття знань про інших людей, самозвіти, перегляд спектаклів і фільмів, читання літератури й вивчення психології. У результаті самопізнання формуються система знання про себе, інтегрована в адекватне уявлення про себе, а також система ставлення до своєї особистості: особиста ідентичність, самоприйняття, самооцінка та почуття особистої компетентності.

Не можна не відзначити, що саморозвиток є базовою людською здатністю бути справжнім хазяїном свого життя та здійснювати практичне перетворення своєї життєдіяльності. Як правило, саморозвиток відбувається протягом людського життя в процесі творчої діяльності. Він детермінується здатністю людини зробити особистий вибір на основі пізнання себе, своєї особистості.

Сьогодні науково доведено, що саморозвиток активно відбиває специфіку внутрішнього світу людини, яка перебуває в постійному становленні й розвитку. Як правило, цей процес проходить кілька стадій: активізації, насаги, індивідуалізації, персоналізації, уніфікації. Іншими словами, саморозвиток, як процес, є невід'ємною формою людського існування, який починається разом з початком життя людини та розбудовується в ході його перебігу.

Розглядаючи процес саморозвитку, необхідно констатувати, що це безперервний процес, у якому під впливом певних спонукань встановлюються й досягаються задані цілі. Їхнє досягнення здійснюється за допомогою зміни власних дій, поведінки та самого себе. Основними формами тут є самоствердження, самовдосконалення й самореалізація. Самоствердження забезпечує можливість або підтвердити, або підсилити власну індивідуальність, а також особливості характеру, способи діяльності й поведінки. Під самовдосконаленням звичайно розуміється свідоме управління людиною процесом власного розвитку. Самореалізація – це актуалізація себе у світі, заснована на розумінні сенсу життя й досягненні внутрішньої згоди щодо свого існування.

Особистість педагога професійного навчання досить різноманітна. Як правило, як ключові її компоненти виділяють: педагогічну спрямованість особистості, професійну активність, педагогічні здібності, професійні знання й уміння, педагогічне мислення й уяву, професійну самосвідомість. Сприятливі комбінації особистих особливостей педагога визначає високий рівень його професійної компетентності. Вони також забезпечують успішність виконання педагогічної діяльності, професіоналізм педагогічної комунікації, яка забезпечує досягнення високих результатів у навчанні та вихованні здобувачів освіти.

Розглядаючи особистість і діяльність педагога професійного навчання, необхідно зупинитися на таких поняттях як професійна самосвідомість і професійний розвиток. Перша категорія відбиває усвідомлення себе як професіонала, а також усвідомлення особливостей своєї особистості, що відбиваються в діяльності й спілкуванні. Професійна самосвідомість має свою власну певну структуру й характеризується особливостями самооцінки та саморегуляції. Присутність позитивного уявлення про власну особистість і діяльність є обов'язковою умовою для взаємодії зі здобувачами освіти, що сприяє їхньому оптимальному уявленню про себе та формує їхню впевненість у своїх силах і здібностях.

Професійний розвиток стимулює відповідні спонукання та може реалізуватися шляхом самоствердження, самовдосконалення й самореалізації. Є дві базові моделі професійного саморозвитку: 1) адаптація та 2) професійний розвиток. Співвідношення між рівнем самоприйняття та тенденцією до самовдосконалення лежить в основі виділення таких типів педагогів: самореалізований, самостійний, самостверджуваний та суперечливий (внутрішньо). При цьому, кожний тип має зовнішні й внутрішні бар'єри для саморозвитку, викликані як об'єктивними, так і суб'єктивними обставинами.

Як було зазначено вище, сьогодні існує досить велика кількість досліджень, згідно з якими педагоги розподілені на декілька типів у залежності від співвідношення рівня самоприйняття людини та тенденції до самовдосконалення.

Найчастіше за цим підґрунтям виділяють 4 типи педагогів: 1) *самореалізований*, у якого високе самоприйняття інтегровано з явним бажанням самовдосконалення; 2) *самостійний*, такий, який має високий рівень самоприйняття при відсутності бажання самовдосконалення; 3) *самостверджуваний*, який відрізняє низький рівень самоприйняття при явному бажанні самовдосконалення; 4) *конфліктно-суперечливий*, який характеризується низьким самоприйняттям та відсутністю бажання самовдосконалення. Коротко схарактеризувати ці типи можна в такий спосіб.

Так, тип *самореалізований* відзначається: високим прийняттям інших, впевненістю, гнучкістю, спонтанністю поведінки, чутливістю, відсутністю бажання домінувати чи пригнічувати інших. Цьому типу притаманні: відкритість, почуття власної гідності, гарні адаптивні здібності та емоційний комфорт, який сприяє професійній діяльності педагога професійного навчання, особливо в розвитку комунікативної компетентності (компетентності в спілкуванні). Педагоги цього типу практично не схильні до уникнення проблем і мають низький рівень внутрішнього конфлікту.

Наступний тип, *самостійний*, характеризується низькими значеннями: адаптованості та емоційного комфорту, спонтанності поведінки, конструктивності в поглядах на співрозмовника. Педагоги цього типу мають більш високі індикатори внутрішнього конфлікту, відходу від проблем, відкритості й самооцінки. Проте ці відмінності в більшості випадків не є значними в порівнянні з попереднім типом. У результаті педагог цього типу характеризується менш сприятливими особистими й професійними особливостями, ніж педагог першого типу. Однак вони є більш сприятливими для професійної діяльності, ніж у представників третього та четвертого типів. Швидше за все, самоприйняття педагога цього типу гарантує досить високу погодженість усіх варіантів індивідуальності, найчастіше приводячи до самовдоволення. Цей тип педагога є добре адаптованим типом особистості.

Неприйняття себе та внутрішня конфліктність педагога

самостверджуваного типу породжують бажання самовдосконалення, але в більшості випадків це здійснюється шляхом виправлення помилок і прорахунків, а також боротьби з недоліками. Тут самовдосконалення відбувається більше через опанування методів і технологій професійної діяльності, а не шляхом розвитку певних особистісних якостей.

Педагогам *конфліктно-суперечливого* типу притаманна найбільш несприятлива комбінація особистісних і професійних особливостей у порівнянні з іншими типами. Не приймаючи себе, педагоги такого типу також не приймають своїх учнів. У різних ситуаціях педагогічної взаємодії вони поведуться жорстко, а їхня поведінка є неприродною. Вони не здатні до спонтанних дій і дуже сильно прив'язані до стереотипів у діяльності й спілкуванні. Також педагоги цього типу майже завжди намагаються уникати труднощів і не замислюватися над ними, уникаючи будь-яких проблем. Значною мірою вони зазнають емоційного дискомфорту і не планують можливі варіанти дій. Значною мірою вони керуються наявною ситуацією в їхній поведінці, через що звикли вирішувати ситуативні завдання. Таким чином, має місце відсутність відповідного самоприйняття при наявності ворожості до самих себе, об'єднаної з відсутністю бажання вдосконалюватися й просуватися шляхом саморозвитку. Вона також надає початок внутрішнім конфліктам, незадоволеності життям, роботою, тими, хто оточує, і, передусім, здобувачами освіти. Останні сприймаються такими педагогами як нездатні до навчання й виховання, вороже настроєними стосовно педагога. Це спонукає педагога цього типу виявляти своє внутрішнє роздратування, зокрема й шляхом конфлікту у формі

агресії та демонструвати підвищену вимогливість до тих, кого навчають. Низький рівень адаптивності вказує на те, що цей конкретний тип може бути віднесений до групи ризику, тому що готовий увійти в стан професійного й особистісного застою.

Розглянута типологія показує, що оптимальним типом педагога є самореалізований тип, оскільки він має сприятливу комбінацію самоприйняття та самовдосконалення. Однак такі педагоги в колективі становлять, як правило, не більше чверті від загальної кількості педагогів.

Для процесів професійного саморозкриття й саморозвитку та їх ефективності педагогам потрібні всебічна підтримка й допомога з боку керівництва закладу професійної освіти. Для цього потрібно вміти ефективно управляти розвитком особистісного потенціалу педагогічних кадрів, що можливо при дотриманні певних умов. До таких умов можна віднести: 1) взаємодію керівництва закладу освіти з педагогом на основі створення зони вільного вибору; 2) переадресація педагогові управлінських повноважень і розширення його функцій як людини, яка організує власний розвиток; 3) навчання педагогів самоорганізації для досягнення змін в особистісному розвитку; 4) залучення педагогів до діяльності із самоорганізації на основі їх досвіду та індивідуальних можливостей.

Керівництво закладу професійної освіти повинне вміти реалізовувати такі ефективні форми підтримки саморозкриття й саморозвитку: теоретико-практичні й науково-практичні семінари, персональні консультації, допомога в складанні та реалізації окремих програм саморозвитку, ділові ігри, спеціальне психологічне навчання тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень

1. Високий рівень загальної освіти й фундаментальні професійні знання забезпечують необхідний комплекс умінь і навичок саморозвитку, а також дають можливість адаптуватися до будь-яких змін освітньої ситуації й навчати здобувачів освіти тільки сучасним знанням. Набір умінь і здібностей, необхідних для цього, визначити чітко досить важко, тому що він значною мірою визначається характером

педагога, його вихованням і світоглядом.

2. Вивчення проблематики самопізнання й саморозвитку, надання психопедагогічної підтримки здобувачеві освіти на різних стадіях його розвитку дозволяє констатувати той факт, що величезна частка цієї роботи припадає на викладацький склад і конкретного педагога професійного навчання. Тільки педагог, який почав шлях систематичного

самопізнання й саморозвитку та який активно здійснює самоосвіту, може ефективно допомагати іншим і створювати атмосферу, що сприяє культурі самовиховання.

3. Під самопізнанням, як правило, розуміється процес виявлення, фіксації, аналізу й оцінки певних якостей або поведінкових особливостей у собі. У цьому процесі є певні цілі, спонукання, методи, засоби й результати. Спонування для самопізнання є результатом відповідних потреб. Розрізняють цілі самопізнання як у широкому сенсі (розуміння себе в цілому та розуміння загальних життєвих цілей), так і у вузькому сенсі (цілі, які продиктовані життям і певними ситуаціями).

4. Сьогодні науково доведено, що саморозвиток активно відбиває специфіку внутрішнього світу людини. Як правило, цей процес проходить кілька стадій: активізації, наснаги, індивідуалізації, персоналізації, уніфікації. Іншими словами, саморозвиток, як процес, є невід'ємною формою людського існування, який починається разом з початком життя людини та вдосконалюється в ході його перебігу.

5. Особистість педагога професійного навчання досить різноманітна. Її ключовими компонентами є: педагогічна спрямованість особистості, професійна активність, педагогічні здібності, професійні знання й уміння, педагогічне мислення й уява, професійна самосвідомість. Сприятливі комбінації особистих особливостей педагога визначають високий рівень його професійної компетентності. Вони

забезпечують успішність виконання педагогічної діяльності та професіоналізм педагогічної комунікації, що забезпечує досягнення високих результатів у педагогічній дії.

6. Сьогодні існує досить велика кількість досліджень, згідно з якими педагоги розподілені на кілька типів у залежності від співвідношення рівня самоприйняття людини та тенденції до самовдосконалення. Найчастіше за цим підґрунтям виділяють 4 типи педагогів: 1) самореалізований; 2) самостійний; 3) самостверджуваний; 4) конфліктно-суперечливий.

7. Для ефективності процесів професійного саморозкриття й саморозвитку педагогам потрібні всебічна підтримка й допомога з боку керівництва закладу професійної освіти, що здійснюється ним за допомогою створення певних умов: 1) взаємодію керівництва з педагогом на основі створення зони вільного вибору; 2) переадресація педагогові управлінських повноважень і розширення його функцій; 3) навчання педагогів самоорганізації в інтересах особистісного розвитку; 4) залучення педагогів до діяльності із самоорганізації на основі їх досвіду та індивідуальних можливостей.

Перспективою подальших досліджень вбачається вивчення інформаційно-освітнього середовища та технології, що сприяють ефективному професійному саморозвитку педагога професійного навчання під час самостійної професійно-педагогічної діяльності.

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують, що, незважаючи на те, що один з авторів статті є заступником головного редактора цього журналу, процес рецензування, прийняття рішення щодо публікації та редактування проводилися незалежно, без його участі чи впливу. Будь-які потенційні конфлікти інтересів були повністю усунені шляхом зовнішнього контролю процесу.

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу.

В роботі не використано ресурс штучного інтелекту.

Список використаної літератури

1. Антонова, О. Професійне самовдосконалення майбутнього вчителя шляхом розвитку його здібностей та обдарувань. *Нові технології навчання*. 2014. Вип. 81. С. 8-13. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/12512/1/4.pdf>
2. Білозерська, С. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього педагога. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Вип. 13. С. 3-10. <https://doi.org/10.30970/PS.2022.13.1>

3. Волошенко, М. Етапи професійного саморозвитку особистості. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, No. 3. Pp. 336-347. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.7>
4. Габрук, О. О. Готовність педагога професійного навчання до професійного саморозвитку: основні дефініції та компонентний склад. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2024. Вип. 82. С.102-109. <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-102-109>
5. Габрук, О. О. Інформаційно-освітнє середовище як провідний чинник професійного розвитку педагогів професійного навчання. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2024. Вип. 83. С.136-147. <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2024-83-12>
6. Карпенко, О., Остапчук, В. Теоретичні аспекти саморозвитку особистості здобувачів фахової допрофесійної освіти в умовах позанавчальної діяльності. *Педагогічний альманах*. 2021. № 47. С. 76-82. <https://doi.org/10.37915/pa.vi47.153>
7. Козолуп, М. С. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього учителя в контексті компетентісного підходу. *Молодий вчений*. 2019. № 1(65). С. 369-371. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-84>
8. Мирончук, Н. М. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього педагога: сутнісні характеристики та шляхи формування. *Нові технології навчання*. 2013. Вип. 76. С. 209-214. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/12402/1/10.pdf>
9. Олійник, І. В. Самоменеджмент як технологія професійного саморозвитку та формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2020. № 2(20). С. 231-240. <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2020-2-20-27>
10. Савчин, М. В., Заміщак, М. І., Заболоцька, С. І. Особистісний розвиток майбутнього педагога: теоретико-методологічне та емпіричне обґрунтування програми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2021. Вип. 3. С. 101-106. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.3.20>
11. Тимошук, Г. В. Теоретичні основи готовності до професійного саморозвитку педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2021. № 1(21). С. 261-267. <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2021-1-21-30>
12. Фрищук, В. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2017. 532 с. URL: https://vspu.edu.ua/science/dis/des_12_3.pdf
13. Abu-Tineh, A. M., Khasawneh, S. A., Khalailieh, H. A. Teacher self efficacy and classroom management styles in Jordanian schools. *Management in Education*. 2011. No. 25(4). Pp. 175-181. <https://doi.org/10.1177/0892020611420597>
14. Caprara, G. V., Vecchione, M., Alessandri, G., Gerbino, M., Barbaranelli, C. The contribution of personality traits and self-efficacy beliefs to academic achievement: a longitudinal study. *The British Journal of Educational Psychology*. 2011. No. 81, Is. 1. Pp. 78-96. <https://doi.org/10.1348/2044-8279.002004>
15. Dinther, M. V., Dochy, F., Segers, M. R. Factors affecting students' self-efficacy in higher education. *Educational Research Review*. 2011. Vol. 6(2). Pp. 95-108. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2010.10.003>
16. Karimova, N., Aripova, G. Peculiarities of professional self-development of a future teacher in the context of personality-oriented pedagogy. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. Progressive Academic Publishing. 2020. Vol. 8, No. 12, Part III. Pp. 105-108. URL: <https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2020/12/Full-Paper-PECULIARITIES-OF-PROFESSIONAL-SELF-DEVELOPMENT-OF-A.pdf>
17. Kola, A. J., Sunday, O. S. A review of teacher self-efficacy, pedagogical content knowledge (pck) and out-of-field teaching: focussing on Nigerian teachers. *International Journal of Elementary Education*. 2015. Vol. 4, Iss. 3. Pp. 80-85. <https://doi.org/10.11648/j.ijeedu.20150403.15>
18. Korna-Opincane, E., Katane, I. Topicality of career guidance at schools for promoting of students' professional self-determination. *Research for rural development*. 2018. Vol. 2. Pp. 252-258. <https://doi.org/10.22616/rrd.24.2018.080>
19. Lunenberg, M., Korthagen, F., Zwart, R. Self-study research and the development of teacher educators' professional identities. *European Educational Research Journal*. 2011. Vol. 10, Iss. 3.

- Pp. 407-420. <http://dx.doi.org/10.2304/eerj.2011.10.3.407>
20. Marinič, P. Identity of vocational education and training teacher: pathways and competences. *European Conference on Management Leadership and Governance*. 2023. Vol. 19, No. 1. Pp. 488-494. <https://doi.org/10.34190/ecmlg.19.1.1904>
21. Marschall, G. The role of teacher identity in teacher self-efficacy development: the case of Katie. *Journal of Mathematics Teacher Education*. 2022. Vol. 25. Pp. 725-747. <https://doi.org/10.1007/s10857-021-09515-2>

Стаття надійшла до редакції 16.01.2026

Стаття рекомендована до друку 23.02.2026

Опубліковано 31.05.2026

N. O. BRIUKHANOVA¹, DSc (Pedagogy), Professor,
Professor, Head of the Department of Pedagogy, Methods and Management of Education
e-mail: brnat@ukr.net , ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4262-4076>

O. O. GABRUK¹,
PhD Student of the Department of Pedagogy, Methods and Management of Education
e-mail: gabruk@tutamail.com , ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9861-9462>

¹*V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Square Kharkiv, 61022, Ukraine*

THEORETICAL ASPECTS OF SELF-DEVELOPMENT OF A VOCATIONAL TEACHER'S PERSONALITY

The **purpose** of the article is to identify theoretical aspects of studying the issues of self-awareness and self-development of a vocational teacher.

Methods. The research methods included content analysis of key concept definitions; typology of the phenomena under consideration; study of philosophical, psychological, and pedagogical literature.

Results. The study of the issues of self-knowledge and self-development, the provision of psycho-pedagogical support to the student at various stages of his or her development leads to the conclusion that a huge part of this work falls on the teaching staff and the specific vocational teacher. Only a teacher who has embarked on the path of systematic self-knowledge and self-development and who actively engages in self-education can effectively help others and create an atmosphere conducive to a culture of self-education. The personality of a vocational teacher is quite diverse. Its key components are: pedagogical orientation of the personality, professional activity, pedagogical abilities, professional knowledge and skills, pedagogical thinking and imagination, professional self-awareness. Favorable combinations of personal characteristics of a teacher determine the high level of his or her professional competence. They ensure the success of pedagogical activities and the professionalism of pedagogical communication, which ensures the achievement of high results in pedagogical action. Today, there are quite a few studies according to which teachers are divided into several types depending on the ratio of a person's level of self-acceptance and tendency toward self-improvement. Most often, four types of teachers are distinguished on this basis: 1) self-actualized; 2) independent; 3) self-assertive; 4) conflictual and contradictory.

Conclusions. For the processes of professional self-disclosure and self-development to be effective, teachers need comprehensive support and assistance from the management of the vocational education institution, which should be provided by creating certain conditions: 1) interaction with the teacher based on the creation of a zone of free choice; 2) delegation of managerial powers to the teacher and expansion of their functions; 3) training teachers in self-organization in the interests of personal development; 4) involving teachers in self-organization activities based on their experience and individual capabilities.

The prospect for further research is to study the information and educational environment and technologies that contribute to the effective professional self-development of vocational education teachers.

KEY WORDS: *self-development, teacher of vocational education, types of teachers, conditions of self-disclosure and self-development.*

Conflict of interest

Authors certify that, although one of the authors of the article serves as a deputy editor-in-chief of this journal, the peer review process, the decision regarding publication, and the editing were conducted independently, without his involvement or influence. Any potential conflicts of interest

were fully mitigated through external oversight of the process.

Authors Contribution: all authors have contributed equally to this work.

The work does not use artificial intelligence resources.

References

1. Antonova, O. (2014). Professional self-improvement of future teacher by development of its abilities and talents. *New learning technologies*, 81, 8-13. <https://eprints.zu.edu.ua/12512/1/4.pdf> (In Ukrainian).
2. Bilozerska, S. (2022). Professional and personal self-development of a future teacher. *Visnyk of the Lviv University. Series Psychological sciences*, 13, 3-10. <https://doi.org/10.30970/PS.2022.13.1> (In Ukrainian).
3. Voloshenko, M. (2023). Professional self-development of a person as the evolution of his subject potential. *Social Work and Education*, 10(3), 336-347. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.7> (In Ukrainian).
4. Gabruk, O. O. (2024). Readiness of a vocational teacher for professional self-development: basic definitions and components. *Problems of Engineering Pedagogic Education*, (82), 102-109. <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-102-109> (In Ukrainian).
5. Gabruk O. O. (2024). Information and educational environment as a leading factor in the professional development of vocational education teachers. *Problems of Engineering Pedagogic Education*, (83), 136-147. <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2024-83-12> (In Ukrainian).
6. Karpenko O. G., Ostapchuk V. V. (2021). Theoretical aspects of self-development personality of applicants' pre-professional majors in the conditions of extracurricular activities. *Pedagogical almanac*, (47), 76-82. <https://doi.org/10.37915/pa.vi47.153> (In Ukrainian).
7. Kozolup, M. (2019). Professional and personal self-development of a prospective teacher through the prism of competency-based approach. *Young Scientist*, 1 (65), 369-371. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-84> (In Ukrainian).
8. Myronchuk, N. M. (2013). Professional and personal self-development of future teacher: intrinsic characteristics and ways of formation. *New learning technologies*, 76, 209-214. <https://eprints.zu.edu.ua/12402/1/10.pdf> (In Ukrainian).
9. Oliinyk, I. V. (2020). Self-management as technology of professional self-development and formation of research competence in future PhDs. *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*, 2(20), 231-240. <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2020-2-20-27> (In Ukrainian).
10. Savchyn, M. V., Zamishchak, M. I., Zabolotska, S. I. (2021). Personal development of the future teacher: theoretical and methodological and empirical justification of the program. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*, 3, 101-106. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.3.20> (In Ukrainian).
11. Tymoshchuk, H. V. (2021). Theoretical basis of readiness of teachers for professional self-development in the system of postgraduate education. *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*, 1(21), 261-267. <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2021-1-21-30> (In Ukrainian).
12. Frytsiuk, V. A. (2017). Theoretical and methodical bases of training of future teachers for continuous professional self-development : doct. ped. sci's thesis. Vinnytsia https://vspu.edu.ua/science/dis/des_12_3.pdf (In Ukrainian).
13. Abu-Tineh, A. M., Khasawneh, S. A., Khalailieh, H. A. (2011). Teacher self efficacy and classroom management styles in Jordanian schools. *Management in Education*, 25(4), 175-181. <https://doi.org/10.1177/0892020611420597>
14. Caprara, G. V., Vecchione, M., Alessandri, G., Gerbino, M., Barbaranelli, C. (2011). The contribution of personality traits and self-efficacy beliefs to academic achievement: a longitudinal study. *The British Journal of Educational Psychology*, 81(1), 78-96. <https://doi.org/10.1348/2044-8279.002004>
15. Dinther, M. V., Dochy, F., Segers, M. R. (2011). Factors affecting students' self-efficacy in higher education. *Educational Research Review*, 6(2), 95-108. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2010.10.003>
16. Karimova, N., Aripova, G. (2020). Peculiarities of professional self-development of a future

- teacher in the context of personality-oriented pedagogy. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, Progressive Academic Publishing, 8(12) Pt. III), 105-108. <https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2020/12/Full-Paper-PECULIARITIES-OF-PROFESSIONAL-SELF-DEVELOPMENT-OF-A.pdf>
17. Kola, A. J., Sunday, O. S. (2015). A review of teacher self-efficacy, pedagogical content knowledge (pck) and out-of-field teaching: focussing on Nigerian teachers. *International Journal of Elementary Education*, 4(3), 80-85. <https://doi.org/10.11648/j.ijeedu.20150403.15>
  18. Korna-Opincane, E., Katane, I. (2018). Topicality of career guidance at schools for promoting of students' professional self-determination. *Research for rural development*, 2, 252-258. <https://doi.org/10.22616/rrd.24.2018.080>
  19. Lunenberg, M., Korthagen, F., Zwart, R. (2011). Self-study research and the development of teacher educators' professional identities. *European Educational Research Journal*, 10(3), 407-420. <http://dx.doi.org/10.2304/eeerj.2011.10.3.407>
  20. Marinič, P (2023). Identity of vocational education and training teacher: pathways and competences. *European Conference on Management Leadership and Governance*, 19(1), 488-494. <https://doi.org/10.34190/ecmlg.19.1.1904>
  21. Marschall, G. (2022). The role of teacher identity in teacher self-efficacy development: the case of Katie. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 25, 725-747. <https://doi.org/10.1007/s10857-021-09515-2>

The article was received by the editors 16.01.2026
The article is recommended for printing 23.02.2026
Published 31.05.2026